

Can Comas i el fons documental de l'empresa Unitesa a l'Arxiu Municipal de Granollers

Anna Maimir Hernández (llicenciada en Història per la Universitat de Barcelona)

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
22 (2018), 163-177

163

Resum: Els germans Bonaventura i Isidre Comas Gras, de Sant Feliu de Codines, es van establir a Granollers a mitjans de la dècada de 1870 i van fundar la fàbrica coneguda popularment com Can Comas, que va mantenir l'activitat industrial fins al seu tancament, l'any 1967 (des del 1958 amb el nom d'Unitesa). La història d'aquesta fàbrica és la història d'un segle de creixement i declivi de la indústria tèxtil granollerina. En aquest article es presenta el fons documental de l'empresa Unitesa (1958-1967), que correspon a l'última etapa de la fàbrica, i es presenta una breu explicació de l'evolució de la fàbrica en el context del desenvolupament de la indústria tèxtil a Granollers, des de l'expansió de la segona meitat del segle XIX, fins a la crisi de la segona meitat del segle XX.

Paraules clau: Filats i Teixits Comas, Unitesa, indústria tèxtil, Arxiu Municipal de Granollers.

Abstract: The brothers Bonaventura and Isidre Comas Gras, from Sant Feliu de Codines, settled in Granollers in the mid-1870s and founded the factory known popularly as Can Comas, which maintained industrial activity until its closure in 1967 (under the name Unitesa from 1958). The history of this factory is the history of a century of growth and decline of the textile industry in Granollers. This article presents the documentary collection of the company Unitesa (1958-1967), which corresponds to the last period of the factory, and a brief explanation of the evolution of the factory in the context of the development of the textile industry in Granollers, from its expansion in the second half of the nineteenth century to the crisis in the second half of the twentieth century.

Keywords: Filats i Teixits Comas, Unitesa, textile industry, Municipality Archive of Granollers.

Data de recepció: desembre 2017; versió definitiva: gener 2018.

1. Introducció

L'Arxiu Municipal de Granollers conserva diversos fons d'empreses que permeten conèixer una part significativa del passat industrial de Granollers. En altres números de la revista *Ponències* s'han presentat els fons de l'empresa Roca Umbert,¹ que durant molt temps va ser l'empresa tèxtil més important de Granollers, i de l'empresa Viuda Sauquet,² que va funcionar des de l'any 1939 fins al 2013 i que va ser una de les darreres empreses tèxtils en funciament a la ciutat. També s'hi conserven els fons de la indústria Casanova, entre 1966 i 1995, i el de la indústria Cimsa, entre 1952 i 1989.

El fons documental d'Unitesa (1958-1967) és un altre d'aquests fons d'empresa que també es pot consultar a l'Arxiu Municipal de Granollers. Unitesa va ser el nom de l'empresa successora de Filats i Teixits Comas, establerta a Granollers durant la dècada de 1870. Coneguda com Can Comas, va ser, durant gairebé tot un segle, una de les principals empreses tèxtils de la ciutat.

En aquest article es reconstrueix la història de la fàbrica de Can Comas i es descriu el fons documental del període final de l'empresa com a Unitesa, format per 4,3 metres de documents amb informació sobre el personal, l'activitat industrial i l'economat laboral de l'empresa, amb l'objectiu de posar de manifest les possibilitats del fons a l'hora d'estudiar l'evolució de la indústria tèxtil a Granollers.

2. Breu història de la fàbrica: de Filats i Teixits Comas a Unitesa

L'origen del creixement de la indústria tèxtil a Granollers se situa al voltant de l'any 1845, amb la creació de la primera fàbrica de teixits de cotó, la Font de l'Escot. A partir d'aquest moment, al llarg dels següents cinquanta anys, s'establiran a Granollers un bon nombre de fàbriques tèxtils. En aquesta època, els germans Bonaventura i Isidre Comas Gras s'estableixen a la ciutat, procedents de Sant Feliu de Codines. En aquesta primera etapa d'expansió industrial³ i fins a principis del segle XX, Granollers experimenta un creixement demogràfic del 119,7%: passa de 4.702 habitants l'any 1860 a 10.239 habitants l'any 1923. Aquest creixement, que va acompanyat d'un creixement important del parc d'habitatges, es fonamenta principalment en el fenomen immigratori, molt lligat al creixement industrial de la ciutat.

¹ M. CANALS, M. GIFFRA i R. RODRÍGUEZ (2007).

² L. CASANOVAS (2016).

³ J. LEDESMA i A. CAMPS (1994).

Cap a la dècada de 1870, quan els germans Bonaventura i Isidre Comas arriben a Granollers, s'associen amb Josep Umbert⁴ i instal·len alguns telers mecànics al pla de Palou,⁵ en una fàbrica de bregar canem d'Eusebi Bofill, que ja disposa d'una màquina de vapor. A mitjans de la dècada de 1890, els germans Comas traslladen la producció a l'antiga fàbrica de Can Puntas, al carrer Sant Jaume número 20, i, més tard, s'estableixen definitivament al número 60 del mateix carrer, amb el nom de Buenaventura e Isidro Comas, Fàbrica de Tejidos. Aquest fet es confirma en diversos documents d'arxiu que mostren que l'any 1897 Bonaventura i Isidre Comas demanen permís per suprimir dos trams de carrers que travessen uns terrenys de la seva propietat per edificar una fàbrica de teixits, i el 1899 demanen llicència d'obres per construir una tintoreria al carrer Sant Jaume número 74 de Granollers.⁶

La instal·lació de la fàbrica a la nova ubicació coincideix amb una etapa de gran expansió industrial a la ciutat, que remetrà amb la crisi per la pèrdua de les colònies espanyoles de tombant de segle. Abans d'aquest punt crític, a Granollers ja hi ha un total de 1.372 telers, respecte als 164 que hi havia els anys 1874-75 i, segons dades recollides per Salvador Llobet a partir de l'estudi de la contribució industrial, cap al 1897 la fàbrica de Can Comas té 40 telers mecànics de cotó.⁷ En aquesta època desapareixen progressivament els telers manuals i augmenten significativament els telers mecànics, cosa que conviu amb una certa crisi econòmica motivada per la independència de les colònies espanyoles. També és un moment d'auge dels tallers de serralleria i tintoreria annexos a les fàbriques i de predominança del cotó en la indústria tèxtil granollerina.

A partir de l'any 1903, després de la crisi de finals del segle XIX, l'economia es recuperarà en un procés que durarà ben bé fins després de la Primera Guerra Mundial. En aquest context de recuperació, l'any 1909 la fàbrica dels germans Comas té una plantilla de 221 treballadors, que tenen entre 10 i 50 anys, i l'any 1919 es comptabilitzen 200 treballadors més grans de 19 anys.⁸ Pel que fa al patrimoni industrial, l'any 1918 la fàbrica de Bonaventura i Isidre Comas, que situa la seva seu social al carrer Casp de Barcelona, ja té 174 telers, el 12% dels 1.493 telers que es registren a Granollers.

⁴ A. CELA (2011).

⁵ E. GARRELL (1927).

⁶ Sèrie documental 29. Llicències d'urbanisme, 1897 i 1899 / Arxiu Municipal de Granollers (AMGr).

⁷ Original de l'article «Indústria tèxtil a Granollers», 1948. Fons Salvador Llobet / AMGr.

⁸ Recull de fàbriques i obrers que treballen a la indústria tèxtil granollerina i certificació d'operaris més grans de 19 anys de la Fàbrica de Filats i Teixits Comas. Sèrie 11.6 Activitat industrial i condicions laborals. AMGr. Les xifres de treballadors poden ser aproximades.

Entre 1918 i 1923 hi ha una nova etapa de crisi econòmica i inestabilitat política i social, que culminarà amb la dictadura de Primo de Rivera. Tot i així, en aquest període es consoliden 18 empreses tèxtils que mantenen un creixement estable, tant en patrimoni com en treballadors.⁹ En aquests anys, la fàbrica de Filats i Teixits Comas SA, juntament amb altres fàbriques de referència, com la fàbrica de Ramon Murtra o Roca Umbert, ja és una de les empreses més importants de Granollers.¹⁰

166

L'activitat a la fàbrica de Filats i Teixits Comas SA augmenta a partir del 1926 i les instal·lacions experimenten un creixement important durant la dècada dels anys trenta, cosa que es fa evident per les diverses ampliacions i reformes que s'hi realitzen. L'any 1926, Josep Comas Torres, administrador d'Hilados y Tejidos Comas –nom amb el qual es referencia la fàbrica en documents d'arxiu– demana llicència d'obres per fer una ampliació i l'any 1934 demana un permís per reformar la fàbrica pel carrer Joan Montaña i Riera. Pel que fa al nombre de treballadors, el 1927 l'empresa té una plantilla de 150 treballadors mentre que l'any 1929 a Granollers hi havia 1.200 persones ocupades a la indústria tèxtil i 1.612 telers. El creixement de la fàbrica és, doncs, paral·lel al creixement que experimenten altres empreses tèxtils a Granollers i a la proliferació de més fàbriques auxiliars del tèxtil, com és el cas de la fàbrica de construcció de maquinària tèxtil de Josep Boix o la Fundició Margall.¹¹

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
22 (2018), 163-177

Durant la Guerra Civil, l'empresa es col·lectivitza, seguint la mateixa dinàmica que la resta de fàbriques de Granollers i de tot el país. L'any 1937, dos dels fills de Bonaventura Comas, Peret i Ventura, són assassinats.¹² Quan acaba la guerra, la gestió de la fàbrica passa a ser de Josep Comas, l'únic fill viu de Bonaventura Comas, que també és conegut com a Pepet o *Pepitu* Comas. Després de la Guerra Civil, la indústria experimenta un nou creixement. Hilados y Tejidos Comas SA és una de les principals empreses tèxtils de Granollers i una de les dues fàbriques granollerines que fan el cycle complet de fabricació tèxtil.

A Granollers, l'any 1941 hi ha 2.233 obrers censats en 16 empreses del ram tèxtil. Aquest mateix any, Filats i Teixits Comas SA té una plantilla de 347 treballadors i unes instal·lacions de 8.000 m². Can Comas és una de les fàbriques amb més treballadors de la ciutat, juntament amb Indústries Murtra SA, que té 209 treballadors, i Roca Umbert SA, la més gran, que té

⁹ J. LEDESMA i A. CAMPS (1994).

¹⁰ A. CAMPS (1987).

¹¹ Original de l'article «Indústria tèxtil a Granollers», *op. cit.*

¹² P. MONJA (1995).

762 treballadors repartits en tres fàbriques. L'any 1943, Can Comas té una plantilla de 375 treballadors a la fàbrica de Granollers i 205 treballadors a la fàbrica del mateix nom que l'empresa té a Sant Feliu de Codines mentre que a Granollers, l'any 1948 ja hi ha 2.957 obrers i 2.172 telers censats.¹³ Com es veu a la taula 1, en aquests anys Filats i Teixits Comas SA era la segona empresa tèxtil de Granollers en nombre de treballadors.

Taula 1. Nombre de treballadors en algunes empreses tèxtils de Granollers. Anys 1943 i 1948

	1943	1948
Roca Umbert SA	890	772
Filats i Teixits Comas SA	375	507
Industrial Torras	250	292
Indústries Murtra	229	284
Tèxtil Serra Forn	125	129
Balet	107	115
Antoni Guitart Guitart	100	157

Font: elaboració pròpia a partir de S. Llobet (1948): original de l'article «Indústria tèxtil a Granollers», *op. cit.*

Entre l'any 1943 i 1944, els germans Julio i Álvaro Muñoz Ramonet compren l'empresa a Josep Comas per un preu de 19 milions de pessetes i en situen la seu al passeig de Gràcia de Barcelona.¹⁴ La fàbrica conserva el mateix nom, però passa a formar part del Grupo Muñoz. Diversos documents d'arxiu mostren que la fàbrica continua l'expansió i el creixement entre els anys 1944 i 1952, període en què es presenten diverses llicències d'obres a l'Ajuntament de Granollers per construir noves naus, magatzems i ampliacions del complex fabril. L'any 1944 Álvaro Muñoz Ramonet demana llicència d'obres per a la construcció d'una nau industrial al solar de la fàbrica Hilados y Tejidos Comas SA, situat entre els carrers Sant Jaume i Fontanella. Sis anys més tard, el 1950, Manuel García Ranzini, director gerent de la societat, demana un permís d'obres per reformar i ampliar la fàbrica al carrer Sant Jaume, cantonada amb el carrer Anníbal. L'any 1951 es demana una llicència d'obres per construir un magatzem al carrer Princesa i l'any següent es demana una llicència d'obres per tornar a ampliar la fàbrica. Durant la dècada de 1950, la fàbrica continua creixent i arriba a tenir prop de 800 treballadors i 505 telers.¹⁵ Concretament, l'any 1956 es registren 775 treballadors, i l'any 1957 hi ha 752 treballadors.¹⁶ A més a més, es produeixen alguns avenços, com és

¹³ Original de l'article «Indústria tèxtil a Granollers», *op. cit.*

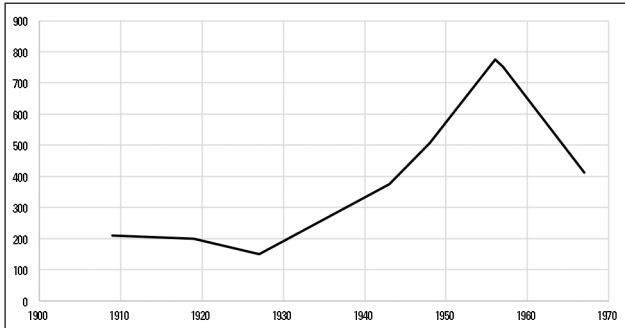
¹⁴ P. MONJA (1995).

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ Resum general comparatiu de la producció i el rendiment d'hores treballades, de la fàbrica de Granollers i la de Sant Feliu de Codines, 1957. Fons Unitesa / AMGr.

el cas de la introducció del procés d'estampat, tot i que a partir d'aleshores el nombre de treballadors caurà ràpidament, tal com es veu en el gràfic 1.

Gràfic 1. Evolució del nombre de treballadors de la fàbrica de Can Comas de Granollers (1909-1967)

Font: elaboració pròpia.

Vista panoràmica de Granollers des de l'església de Sant Esteve, amb la fàbrica de Can Comas a la dreta, l'any 1946. Fotografia: Joan Guàrdia i Requesens/ AMGr.

L'any 1959 es crea el grup empresarial Unió Industrial Textil SA, Unitesa, fruit de la fusió de diverses empreses que integren el Grupo Muñoz i que seran absorbides per Sobrinos de Juan Batlló SA. Aquestes empreses, a part d'Hilados y Tejidos Comas SA, seran: Unió Industrial Algodonera SA, Fàbricas Muñoz SA, Algodonera del Pilar SA, Hilados Madurga SA i

Manufacturas Muñoz SA.¹⁷ Unitesa serà la raó social de la fàbrica fins al seu tancament l'any 1967, encara que el nom de Can Comas o Can Sidru seguirà essent popular entre els treballadors de l'empresa i la societat granollerina en general, com també ho serà per a la fàbrica de Sant Feliu de Codines.

El 22 de juliol de 1959 s'inaugura l'economat laboral d'Unitesa, un servei de venda directa de productes a preus reduïts pensat per als treballadors de la fàbrica. L'economat laboral, que havia d'existir per llei a totes les empreses de més de 50 treballadors o, en cas de no poder-lo ubicar a l'empresa, havia d'establir un conveni amb altres comerços, és una de les polítiques més representatives de l'obra social de les grans empreses tèxtils, impulsada arran de diversos conflictes laborals i onades de vaga que van tenir lloc entre 1956 i 1958.¹⁸ A diferència de Roca Umbert, Can Comas tenia aquest servei a les mateixes instal·lacions de la fàbrica.¹⁹

Entre 1960 i 1966 el nombre de treballadors del sector tèxtil a Granollers experimenta una davallada important paral·lela a l'increment del nombre de treballadors en altres sectors industrials, al mateix temps que disminueix considerablement el nombre d'empreses. Així, el sector industrial a Granollers passa de 5.121 treballadors i 464 empreses l'any 1960 a 8.000 treballadors i 55 empreses l'any 1966. Pel que fa als treballadors de la indústria tèxtil, es registra una davallada important, ja que passen de 4.350 (1960) a 2.585 (1966). En canvi, l'augment de treballadors en aquests sis anys és rellevant en altres sectors, com són la metal·lúrgia, la química o la construcció.²⁰ Al llarg de la dècada de 1960 Unitesa pateix un procés de decreixement, similar al que pateixen altres empreses tèxtils, que culmina l'any 1967 amb el tancament de la fàbrica. El 20 de juny de 1968 se celebra un gran acte a la Casa de Cultura Sant Francesc amb motiu del pagament de les indemnitzacions als treballadors afectats pel tancament de l'empresa,²¹ que en aquest moment té uns 412 treballadors.²² Finalment, el 6 d'abril de 1971 finalitza el «cas Unitesa»,²³ després del cobrament de la totalitat de les últimes indemnitzacions dels treballadors acomiadats.

¹⁷ Vallés, 16.1.1959, p. 5.

¹⁸ A. CELA (2015).

¹⁹ P. MONJA (1995).

²⁰ J. CAMPS (1967), p. 11.

²¹ Vallés, 22.6.1968, p. 9.

²² Nombre basat en els documents de liquidació de la plantilla en el moment de tancar l'empresa. Fons Unitesa / AMGr.

²³ Vallés, 17.4.1971, p. 33.

Després del tancament, l'espai de les antigues naus és utilitzat per diverses empreses del sector de serveis, iniciatives artístiques i alguns tallers més petits. Més endavant, fins a mitjans de la dècada del 2000, també serà la seu de diverses entitats granollerines i espai d'assaig de diversos grups musicals. L'enderroc de la fàbrica es produeix l'any 2006, amb l'objectiu de construir-hi una plaça i habitatges. Can Comas era un edifici industrial de planta i pis cobert a dues vessants, en un espai quadrangular. Havia estat dissenyat per l'arquitecte i escriptor Bonaventura Bassegoda i Amigó. Tenia dues façanes: una al carrer Sant Jaume i l'altra a l'interior. La façana exterior estava composta per una successió lineal de finestres que, al plànol original, eren obertures el·líptiques. La porta d'accés estava rematada per un gran frontó d'estil clàssic. Després de l'enderroc només se'n conservà la porta d'accés, que dona lloc a la plaça de Can Comas, i la xemeneia.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
22 (2018), 163-177

**Interior d'una nau abandonada de la fàbrica de Can Comas, l'any 1986.
Fotografia: Pere Cornellas i Aligué/ AMGr.**

3. El fons documental de l'empresa Unitesa

El fons documental de l'empresa Unitesa, conjuntament amb la resta de fons d'empreses tèxtils granollerines conservats a l'Arxiu Municipal de Granollers, permet reconstruir una part significativa de la història de Granollers. D'una banda, permet conèixer de primera mà el funcionament de l'empresa pel que fa a l'organització del personal, l'activitat industrial i l'obra social. D'altra banda, permet contrastar la informació i aportar noves dades a estudis que ja s'han realitzat, tant d'altres empreses com de la història industrial de la ciutat. Finalment, el fons aporta nova informació sobre un període concret de la història de la indústria tèxtil granollerina, entre el 1958 i el 1967, que ha estat treballat de manera àmplia en una cronologia similar en el cas de l'empresa Roca Umbert,²⁴ i complementa estudis de caràcter general sobre la indústria tèxtil a Granollers, molts dels quals incideixen en una cronologia anterior a la dècada de 1960.²⁵ La documentació integrada en el fons es va trobar al recinte de la fàbrica de Can Comas i va ser lliurada a l'Arxiu Municipal de Granollers l'any 2002.

El fons documental s'estructura en quatre grans àmbits segons la temàtica: personal, activitat econòmica, economat i models de documents. Pel que fa a la cronologia, els documents que es conserven van des de l'any 1941 fins al 1967, tot i que el volum més gran se situa entre els anys 1958 i 1967. Així doncs, el fons conserva principalment la documentació de l'última etapa de la fàbrica. Els documents de l'any 1941 estan descontextualitzats i contenen dades econòmiques sobre els treballadors i el proveïment d'un menjador de la fàbrica de Can Comas de Sant Feliu de Codines, de manera que hi ha un buit cronològic important a l'hora de conèixer la història de la fàbrica abans de ser Unitesa.

A continuació es descriu el fons documental de la fàbrica a partir del quadre de classificació (taula 2). La descripció del fons, el quadre de classificació complet i els catàlegs de documents es poden consultar a la web de l'Arxiu Municipal de Granollers: www.granollers.cat/arxiu.

---

²⁴ A. CELA (2015).

²⁵ A. CAMPS (1987); J. LEDESMA i A. CAMPS (1994).

Taula 2. Quadre de classificació del fons Unitesa amb les dates extremes per àmbits

1. PERSONAL (1941-1967)
1.1. Expedients de personal de la fàbrica
1.2. Prestacions, assegurances socials i drets de personal
1.3. Moviments i canvis de personal
1.4. Liquidacions i baixes de personal
1.5. Retribucions salarials i previsió de mà d'obra
1.6. Higiene, salut i seguretat en el treball
2. ACTIVITAT INDUSTRIAL (1941-1967)
2.1. Producció i comptabilitat
2.2. Factures i albarans
2.3. Despeses de l'activitat de la fàbrica
3. ECONOMAT (1960-1967)
3.1. Proveïdors, comptabilitat i material
3.2. Inventaris i memòries
3.3. Factures i albarans
4. PLANTILLES I MODELS DE DOCUMENTS
4.1. Plantilles i models de personal, activitat econòmica i gestió
4.2. Suports originals d'emmagatzematge

Font: elaboració pròpia.

3.1. El personal de la fàbrica

La part més extensa del fons documental de l'empresa és aquella que fa referència al personal de la fàbrica, amb 2,8 metres. Els expedients dels treballadors s'organitzen per ordre alfabètic i segons la seva categoria professional dins l'empresa (A, B o C). També hi ha fitxes de classificació de personal segons l'ofici que desenvolupen dins la seva categoria professional. Per tal de tenir una informació més precisa del personal de la fàbrica, s'han registrat a la base de dades del fons tots els expedients amb nom i cognoms de cada un dels treballadors, cosa que facilita la cerca d'una persona en concret. Els expedients contenen la fotografia de cada treballador a l'anvers i poden incloure diversos documents relacionats amb la vida laboral i, en alguns casos, personal, de cada un en funció de les particularitats de cada cas. La tipologia de documents que es poden trobar dins els expedients són volants (de suplència o de canvi de torn) o certificats d'alta, baixa o canvi d'ocupació i càrrec dins la fàbrica. També hi ha, en alguns casos, contractes de treball, certificats d'estudis, certificats mèdics, afiliació sindical, augments salarials o fitxa de sol·licitud per treballar a l'empresa, i s'hi troben expedients que contenen notificacions de sancions als treballadors, amb els motius pertinents. En aquest cas, es determinen diversos tipus de sanció en funció de la gravetat de l'acció: advertiments o amonestaments, suspensió de feina i sou per un dia o suspensió de feina i sou per més d'un dia.

L'apartat de personal també conté documentació sobre moviments de la plantilla. Es conserven informes setmanals de moviment de personal amb informació sobre les altes i les baixes, resums de moviments de la plantilla segons sexe, edat i tipologia de les absències. Les fitxes més detallades inclouen els noms de les seccions i el nombre de treballadors segons sexe de cada una. Del període 1958-1964 es poden consultar els reculls anuals dels informes sobre els moviments dins l'empresa, avançaments i antiguitat dels treballadors i canvis en la percepció dels salaris.

La documentació sobre les retribucions salarials i la previsió de mà d'obra comprèn el període de 1960 a 1967. Hi ha una relació dels treballadors en funció dels complements nominals, revisió mensual de mà d'obra al ram de l'aigua i recomptes de la bonificació salarial percebuda pels encarregats. També es poden consultar les liquidacions dels treballadors que hi havia en el moment del tancament, que indiquen que estan pendents del cobrament de les indemnitzacions corresponents, cosa que permet fer-se una idea del nombre de treballadors que hi havia en el moment de tancar la fàbrica i, per tant, contrastar el nombre d'indemnitzacions que es van abonar.

La documentació relativa a les prestacions, assegurances socials i drets del personal inclou tot el que fa referència a la percepció del plus familiar, que consistia en una petita bonificació que rebien inicialment els treballadors homes amb esposa i fills, però que també podien rebre les dones, tal com s'ha estudiat en el cas de l'empresa Roca Umbert.²⁶ La documentació conté els certificats de percepció del plus familiar, estat d'altres i baixes de la bonificació, llibre d'actes de la Comissió Distribuïdora del plus familiar de l'any 1956 i altres informes.

Un altre volum important de documents és el que fa referència a la cèdula que l'entitat bancària Fidecaya proporcionava a les dones treballadores de l'empresa. Hi ha avisos i comunicats a les treballadores beneficiàries de la cèdula i correspondència de Fidecaya adreçada a l'empresa, relacionada amb els ingressos que percebien les treballadores.

La documentació conservada en el fons Unitesa també pot contribuir a l'estudi epidemiològic a partir dels informes diaris del servei mèdic de l'empresa Unitesa sobre moviments de morbiditat. Els informes indiquen la relació de motius de baixa dels treballadors, dates i ocupacions relacionades i tipus de baixes i altes, que podien ser tres: per malaltia, per maternitat o per accidents laborals. Als fulls de registre setmanal dels moviments de morbiditat

²⁶ A. CELA (2015).

hi consta, a més a més, el diagnòstic o la malaltia que pateix la persona, el nom del metge titular o les dates de baixa i alta. Aquesta documentació comprèn tot el període final de la fàbrica, des de 1961 a 1967.

3.2. L'activitat econòmica

174

L'activitat econòmica de la fàbrica entre el 1954 i el 1967 està agrupada en 0,6 metres de documentació sobre producció, factures i albarans de proveïdors i altres despeses derivades de l'activitat de la fàbrica com, per exemple, la contribució industrial. El fons conté llibres majors de comptabilitat entre 1961 i 1967 i un volum important de factures, albarans i altres despeses entre el 1963 i 1967.

En relació amb la producció, es pot trobar un document de resum general comparatiu de la producció i el rendiment d'hores treballades de la fàbrica de Granollers i la de Sant Feliu de Codines de l'any 1957. El resum està fet en forma de taules a través de les quals es fa una anàlisi i comparació de la producció amb els telers del sistema antic (tintat de les madeixes, aprest de les madeixes, rodeteres i ordidores corrents) i del sistema modern (tintat modern, ordidores seccionals, ordidores parades). La documentació informa dels tipus de telers (telers corrents, telers automàtics segons si és a Granollers o Sant Feliu de Codines) i consum de combustible. S'analitzen i es comparen els rendiments del treball del personal de la fàbrica de Granollers i de Sant Feliu en relació al nombre de treballadors, metres de roba teixits i minuts emprats i s'indica el nombre de treballadors a Granollers i a Sant Feliu de Codines.

Les factures i els albarans dels diversos proveïdors de la fàbrica es conserven classificats per nom, especialment aquells que tenen més importància en l'activitat de la fàbrica. S'han identificat un total de 27 proveïdors principals de subministraments per a l'activitat de la fàbrica, cosa que permet veure també quines eren les necessitats de proveïment i la seva procedència. També es conserva la relació diària de material rebut a la fàbrica de Granollers entre el gener de 1965 i el juliol de 1966, i diversos albarans de material d'oficina entre 1964 i 1966.

3.3. L'economat laboral

De l'economat, que forma part de l'obra social de la fàbrica, es conserva documentació que ocupa 0,6 metres. La documentació, que és molt completa, fa referència a la comptabilitat, memòries i inventaris des dels inicis de l'economat, el 1959, fins al tancament de la fàbrica el 1967. També conté

informació sobre els principals proveïdors, a les factures i els albarans dels productes que s'hi subministren, que també es conserven classificats per nom. Concretament, s'han identificat quaranta-cinc proveïdors principals. També es conserven les factures de la fàbrica central d'Unitesa per material proveït a l'economat laboral de l'empresa Unitesa de Granollers entre 1963 i el 1966.

Pel que fa als productes de l'economat, es poden consultar els inventaris de l'any 1964 i l'any 1967, en què es registren els articles i les quantitats, els proveïdors, el preu de cost i el preu total dels productes. Els inventaris i les factures i albarans organitzats per ordre alfabètic permeten conèixer els productes als quals tenien accés els treballadors, quin preu tenien i quina empresa els subministrava.

3.4. Models de documents

La part menys extensa del fons està formada per 0,3 metres de models de documents, amb una cronologia atribuïda entre els anys 1960 i 1967. Durant el procés d'organització i descripció del fons s'han anat localitzant diverses plantilles i models de documents, que permeten veure l'estructura dels documents administratius que, en molts casos, s'han utilitzat per a l'activitat de la fàbrica i, per tant, es troben completats en totes les seccions del fons. Les tipologies de documents són contractes, formularis, resolucions, expedients, comunicats, factures, actes o fitxes diverses.

4. Altres fonts d'estudi de la fàbrica de Can Comas a l'Arxiu Municipal de Granollers

A part del fons documental d'Unitesa, per a l'estudi de la fàbrica de Can Comas, l'Arxiu Municipal de Granollers conserva altres documents, com per exemple diverses llicències d'obres i activitats entre 1880 i 1952, que han servit per documentar la història de la fàbrica en aquest article i identificar-ne moments clau de canvi, d'expansió i de declivi. També es conserven els registres de la contribució industrial, l'impost que es recaptava a tots els comerços i indústries de la ciutat, cosa que permet veure el patrimoni de cadascuna d'aquestes empreses.

També es pot trobar documentació a partir de l'any 1900 sobre l'activitat industrial i les condicions laborals dels treballadors de diverses fàbriques de Granollers. Entre aquesta documentació hi ha, per exemple, la relacionada amb el cens obrer, que conté una relació de treballadors de les fàbriques de Granollers l'any 1919, en què també hi ha dades sobre la fàbrica de Can Comas.

També hi ha expedients sobre la Junta Local de Reformes Socials entre 1900 i 1923 i documentació sobre conflictes laborals, vagues i tancaments d'empreses entre 1915 i 1936. Es conserven documents sobre el Tribunal Industrial de Granollers entre 1909 i 1924 i diversos reglaments interiors de treball de diferents fàbriques de Granollers, entre les quals la de Can Comas. Entre 1936 i 1939 es pot consultar la documentació sobre les col·lectivitats i col·lectivitats de Granollers.

L'Arxiu Fotogràfic²⁷ ha publicat a la web algunes fotografies de l'exterior de la fàbrica corresponents a diferents moments històrics i conserva un reportatge de l'any 1986 del fotògraf Pere Cornellans i Aligué que mostra diversos espais interiors abandonats o reutilitzats. A l'Arxiu Digital²⁸ es poden consultar exemplars de premsa i estudis digitalitzats que poden ser útils per complementar la recerca.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
22 (2018), 163-177

Referències

CAMPS, ALBERT (1987): «La indústria tèxtil a Granollers (1874-1914). Estudi de la contribució industrial», *XXXIII Assemblea Intercomarcal d'estudiosos*, p.149-170.

CAMPS, JOAN (1967): «La indústria a Granollers», *Granollers Comunidad Cristiana. Festa Major de 1967*, p. 11-12.

CANALS, MARIA; GIFRA, MONTSE; RODRÍGUEZ, ROSER (2007): «El fons documental de l'empresa Roca Umbert a l'Arxiu Municipal de Granollers», *Ponències, Revista del Centre d'Estudis de Granollers*, 12, p. 117-123.

CASANOVAS, LAURA (2016): «El fons documental de l'empresa Viuda Sauquet a l'Arxiu Municipal de Granollers», *Ponències, Revista del Centre d'Estudis de Granollers*, 20, p. 129-136.

CELA, ALFREDO (2011): «Breu recorregut per la història de la fàbrica Roca Umbert de Granollers», *Ponències, Revista del Centre d'Estudis de Granollers*, 16, p. 53-71.

CELA, ALFREDO (2015): *Vida cotidiana en la industria textil algodонера catalana bajo el franquismo. El caso de Roca Umbert SA en Granollers, 1956-1966*. Tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona.

²⁷ <http://arxiufotografic.granollers.cat>

²⁸ <http://arxiuunicipal.granollers.cat/arxiudigital/>

GARRELL, ESTEVE (1927): «Els humils orígens de les indústries a Granollers», *Publicacions La Gralla. Granollers, indústria i comerç*, p. 23- 72.

LEDESMA, JOAN, i CAMPS, ALBERT (1994): «Els orígens de la indústria tèxtil a Granollers (1874-1923)», *Lauro. Revista del Museu de Granollers*, 7, p. 14-19.

MONJA, PACO (1995): «El tèxtil a Granollers», *Revista del Vallès. Extra de Festa Major*, p. 3-30